

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Левченко А. В.

Вступ. Свого часу відомий український письменник і кінорежисер Олександр Довженко сказав слова, які для українського народу були і лишаються актуальними: «Ми б'ємось за те, чому нема ціни в усьому світі, – за Батьківщину». Український народ впродовж віків виборював своє право на незалежність, свободу та власну ідентичність. Нині за свою Батьківщину українці борються вже третій рік повномасштабної війни та одинадцятий рік з початку збройного конфлікту на Сході України та окупації Криму.

Порушуючи всі закони та звичаї ведення війни, росія своїми цинічними й жорстокими діями прагне знищити весь український народ. Перекресливши всі норми статей Загальної декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та інших міжнародних актів, якими гарантовані права кожної людини на життя, свободу, особисту недоторканність, захист від тортур, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження і покарання, російські військові роблять все навпаки. Позбавляють життя, катують, гвалтують, калічать та знущаються. В цьому контексті годі й говорити про дотримання інших прав і свобод людини, гарантованих багатьма нормативно-правовими актами.

Безумовно, за останні роки життя українців змінилось, особливо з початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року та введенням у зв'язку з цим по всій країні, за винятком тимчасово окупованих територій, правового режиму воєнного стану. Це значно змінило і правовий статус кожної людини і громадянина в країні. Адже у зв'язку із введенням воєнного стану тимчасово, на період його дії, було передбачено можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану. Водночас, відповідно до норм міжнародного права було забезпечено інформування Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй та офіційних осіб іноземних

держав про введення в Україні воєнного стану та про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, та про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення¹. Оскільки навіть в умовах війни кожна цивілізована демократична держава робить все можливе для забезпечення прав і свобод людини.

Так, в умовах дії воєнного стану мають місце окремі обмеження прав і свобод людини. Однак вони є чітко регламентованими на законодавчому рівні і передбачають лише потенційну можливість обмеження певних прав і свобод. Кожна країна у своєму законодавстві висвітлює перелік прав і свобод людини, які можуть бути обмежені в умовах такого правового режиму. Аналіз національного та міжнародного законодавства демонструє, що серед переліку потенційно обмежених в умовах воєнного стану є і одне з основоположних прав людини – право на таємницю кореспонденції.

Варто зазначити, що тематика обмеження прав в умовах воєнного стану та і специфіки воєнного стану зокрема, неодноразово висвітлювались в наукових працях як вітчизняних, так і закордонних науковців. В той же час, спостерігається відсутність наукових досліджень, які б стосувалися обмеження саме права на таємницю кореспонденції в умовах воєнного стану та гарантій його захисту і дотримання під час дії цього правового режиму.

До того ж, правовий режим воєнного стану не є звичним явищем ні для України, ні для інших держав світу. А тому дослідження питання правомірності обмеження та гарантій дотримання і захисту права на таємницю кореспонденції під час дії воєнного стану є необхідним та надзвичайно актуальним з метою недопущення його незаконного порушення чи надмірного обмеження.

1. Правова природа гарантій як інструменту захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану

Принцип пріоритету прав і свобод людини є одним із базових конституційних принципів державної влади як в Україні, так і за її межами. Цей принцип закладає основу відносин держави та особи, що формуються на визнанні домінування прав людини та необхідності такого функціонування державної влади, щоб вона сприяла забезпеченню, охороні та захисту прав людини. Державні органи повинні бути

¹ Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 28.05.2024).

здатні забезпечити і захистити у разі виникнення такої потреби права людини, створювати сприятливі умови для їх реалізації².

Однак, інколи виникають ситуації, за яких дотримання і захист прав людини є водночас і найбільш важливим, і надзвичайно складним завданням для державних органів, що мають їх забезпечувати. Це ситуації, виникнення яких призводить чи може призвести до людських і матеріальних втрат, створювати загрозу життю і здоров'ю людей, небезпеку державній незалежності й територіальній цілісності та інші негативні наслідки. Задля відвернення таких загроз та усунення цих небезпек органи державної влади вводять особливі правові режими, одним з яких є воєнний стан, запровадження якого неодмінно супроводжується обмеженням окремих прав і свобод людини.

Проте, зазначається, що певні права і свободи не можуть бути обмежені навіть в умовах запровадження та дії особливих правових режимів. Таким чином, законодавець гарантує окремі права і свободи від втручання та обмежень.

Безумовно, зазначені законодавчі гарантії прав і свобод людини в умовах дії особливих правових режимів імплементовані в національне законодавство з норм міжнародного права.

Так, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод передбачає, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. При цьому, наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7. Отже, цим положенням забезпечуються права людини на життя, на заборону катувань, заборону рабства і примусової праці та неможливість покарання без закону³.

Відповідно до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не

² Молдован В.В. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина: навч. посіб. В.В. Молдован, Л.І. Чулінда. К.: «Центр учбової літератури». 2012. 206 с. (тут – с. 39).

³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 28.03.2024).

тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження. Це положення не може бути підставою для якихось відступів від статей 6, 7, 8 (пункти 1 і 2), 11, 15, 16 і 18. Зокрема, навіть в умовах надзвичайного становища в країні гарантуються: право на життя; захист від катування чи жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження чи покарання; заборона рабства чи підневільного стану; захист від позбавлення волі на тій лише підставі, що він не в змозі виконати якийсь договірне зобов'язання; заборона бути визнаним винним у вчиненні будь-якого кримінального злочину внаслідок якихось дій чи упуцнення, що, згідно з діючим на момент його вчинення внутрідержавним законодавством або міжнародним правом, не були кримінальними злочинами; право на визнання людиною її правосуб'єктності; право на свободу думки, совісті і релігії⁴.

Справді, у всіх випадках законодавчого регулювання забезпечення, дотримання і реалізації прав і свобод людини, у тому числі в умовах дії особливих правових режимів важлива роль належить гарантіям⁵. Бо як би широко не були задекларовані права людини, вони не становлять реальної цінності без гарантій їхньої реалізації. Гарантії права, в свою чергу, реальні лише тоді, коли ефективно працює механізм їх реалізації⁶.

Проте для того, щоб краще охарактеризувати гарантії забезпечення і дотримання прав людини в умовах дії особливих правових режимів, важливо з'ясувати їх суть, ознаки, види.

Варто відзначити, що в науковій юридичній літературі існують різні погляди щодо поняття та змісту юридичної категорії «гарантії прав і свобод людини». Так, окрема група вчених, зокрема В. Погорілко, В. Федоренко, А.М. Колодій, А.Ю. Олійник під гарантіями реалізації прав і свобод розуміють систему умов та засобів, а також юридичних механізмів, які в сукупності забезпечують здійснення визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини⁷.

⁴ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 28.03.2024)

⁵ Олійник А.Ю. Юридичні гарантії реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 93 – 96 (тут – с. 93).

⁶ Ткачук Л.В. Правозахисні гарантії прав людини в Україні: теоретико-правова характеристика. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 73 – 77 (тут – с. 73).

⁷ Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України. Навчальний посібник. КНТ, Ліра-К. 2011. 532 с. (тут – с. 235-236).

⁸ Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні. Підручник. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність». 2008. 350 с. (тут – с. 261).

В свою чергу інша категорія науковців, таких як П. Рабінович та М. Хавронюк, визначають гарантії реалізації прав і свобод людини як встановлені державою з наданням їм формальної обов'язковості принципи та норми, які забезпечують здійснення зазначених прав і свобод шляхом належної регламентації порядку їх здійснення, а також їх охорони й захисту. За критерієм змісту вчені поділяють такі гарантії на матеріальні, процесуальні та організаційні⁹.

Цікавою є думка О. Скакуна, який під гарантіями забезпечення прав і свобод людини розуміє не лише систему засобів, але і юридичних інститутів, що створюють необхідні і достатні умови для реалізації охорони й надійного захисту прав і свобод людини¹⁰.

Певно, правову природу гарантій забезпечення прав людини і громадянина неможливо пізнати без визначення їх ознак, які є специфічними рисами, з допомогою яких можна відокремити гарантії від інших інститутів правового статусу особи, оскільки вони охоплюють найсуттєвіші властивості цього поняття¹¹.

В цьому питанні також спостерігається наявність різних підходів до визначення переліку ознак, які найповніше можуть охарактеризувати сутність гарантій забезпечення прав і свобод людини. Так, на думку І.Й. Магновського гарантіям притаманна низка наступних ознак: нормативність, доцільність, формальна визначеність, системність, фундаментальність, безперервність, значущість, забезпеченість державою, універсальність, пріоритетність, індивідуальність дії та представлення їх як втілення справедливості. Водночас, науковець виділяє характеристики таких гарантій, серед яких, по-перше, матеріальний зміст, тобто те, в чому гарантії прав і свобод у загальному вигляді знаходять своє виявлення в реальному повсякденному житті, по-друге, функціональне призначення, тобто ті завдання, які стоять перед цими гарантіями у правовому суспільстві¹².

В свою чергу Т.М. Заворотченко вважає, що гарантіям забезпечення прав і свобод людини властиві наступні ознаки:

1) вираження міри свободи, рівності та справедливості, яка втілюється в тому, що гарантії, визнані у світовому співтоваристві,

⁹ Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина. Навчальний посібник. К.: Атіка. 2004. 464 с. (тут – . 249-253).

¹⁰ Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Підручник. Вид. 4-те, допов. і перероб. К.: Правова єдність: Алєрта. 2014. 524 с. (тут – с. 77-78).

¹¹ Мацькевич М.М. Поняття гарантій конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Форум права*. 2014. № 3. С. 219-227. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_3_37(дата звернення: 16.10.2022).

¹² Магновський І.Й. Гарантії прав і свобод людини і громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ. 2003. 19 с. (тут – с. 9).

встановлюються державою так, щоб свобода однієї особи не обмежувала свободи іншої (прояв справедливості);

2) системність, яка характеризує зв'язок та узгодженість гарантій між собою;

3) фундаментальність, якою передбачається, що гарантії прав і свобод людини закріплені не лише в основному законі держави, але і в міжнародно-правових актах;

4) постійний характер, тобто конституційно-правові гарантії не припиняють свою дію та не виникають безперервно, а існують постійно і застосовуються кожним учасником конкретних правовідносин;

5) значущість, яка виражається в тому, що гарантії конституційних прав і свобод пов'язують відносини між людиною та державою, або державними і громадськими організаціями, або громадськими організаціями і людиною;

6) державна забезпеченість свідчить про те, що державна влада, держава в цілому створюють загальні умови для реалізації гарантій, а у випадку порушення встановлених гарантій можуть застосовуватися заходи впливу;

7) універсальність, яка означає, що гарантії діють у всіх сферах суспільного життя, на всій території держави, а їх зміст і обсяг є однаковим для всіх фізичних та юридичних осіб, які підпадають під юрисдикцію вітчизняної Конституції;

8) пріоритетність, яка підкреслюється їх місцем розташування в одному з перших розділів Конституції України, а також їх закріплення в деяких міжнародно-правових актах;

9) загальність більшості гарантій прав і свобод, тобто належність усім особам, незалежно від громадянства;

10) індивідуальний характер деяких гарантій, що передбачає поширення їх лише на конкретну особу за певних обставин¹³.

Для більш змістовного розуміння сутності поняття гарантій забезпечення прав і свобод людини Ю.В. Гаруст визначає такі ознаки:

1) державна природа гарантій, яка означає, що гарантії створюються державою на виконання її обов'язків перед суспільством в цілому та кожною особою окремо. Так, держава виступає головним суб'єктом забезпечення суспільного добробуту, рівень і стан якого прямим чином залежить від кола, якості та ефективності діючих

¹³ Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.02 / Київ. НАН України; Інститут держави і права імені В.М. Корецького, 2002. 222 с. (тут – с. 33-34).

в державі гарантій. До того ж, виконання цих гарантій підтримується і забезпечується силою державного впливу аж до примусу;

2) основні гарантії так чи інакше відображаються на рівні відповідних нормативно-правових актів. Формальна визначеність гарантій у текстах законів і підзаконних нормативно-правових актів наділяє ці гарантії такими властивостями як загальність, загальнообов'язковість та законодавча захищеність;

3) універсальний та безперервний характер гарантій, що передбачає відсутність обмежень у часі та території, а також у колі осіб, яким вони адресовані;

4) відображення за допомогою гарантій стану та рівня розвитку основних сфер суспільного життя, оскільки аналіз кола діючих в державі гарантій дозволяє скласти уявлення про пріоритети державної політики, про політичну, економічну і соціальну атмосферу в країні, та є показником рівня розвиненості національної системи права;

5) реальний та доцільний характер гарантій. Вважається, що гарантії – це не «порожній звук», не просте декларування, а умови та фактори, що існують у об'єктивній дійсності та роблять процес втілення у життя громадянами своїх прав і свобод зрозумілим, вільним, безперешкодним і безпечним. Доцільність вимагає встановлення гарантій таким чином, щоб вони максимально відповідали рівню державного розвитку та нагальним потребам суспільства, іншими словами, встановлювали баланс між суспільними запитами та державними можливостями щодо їх реального задоволення;

6) складність системи гарантій забезпечення прав і свобод людини і громадянина, яка має свою внутрішню структуру, елементи якої перебувають у нерозривному зв'язку та постійній взаємодії¹⁴.

Щодо видів конституційно-правових гарантій забезпечення прав і свобод людини, в тому числі в умовах дії особливих правових режимів, то їх прийнято поділяти на дві основні групи – нормативно-правові гарантії та організаційно-правові гарантії. Нормативно-правові гарантії розглядають як сукупність правових норм, за допомогою яких забезпечується реалізація, порядок охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина. До них належать гарантії, закріплені в Конституції України та в інших нормативно-правових актах, у тому числі у міжнародно-правових. За своїм характером нормативно-правові гарантії є правовими нормами. Водночас до організаційно-правових гарантій належать діяльність органів державної влади,

¹⁴ Гаруст Ю.В. Поняття та ознаки гарантій забезпечення прав громадян у податковій сфері. *Форум права*. 2014. № 2. С. 76-80. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index(дата звернення: 16.10.2022) (тут – с. 78-79).

місцевого самоврядування, їх посадових осіб, політичних партій та громадських організацій, засобів масової інформації, міжнародних правозахисних організацій та їх діяльність у сфері правотворчості та правозастосування, яка спрямована на створення сприятливих умов для реального користування правами і свободами.

Безумовно, усі правові гарантії забезпечення прав і свобод людини і громадянина перебувають у тісному зв'язку та є взаємопов'язаними. У межах єдиної системи основне їх призначення полягає в тому, щоб забезпечити максимально сприятливі умови для перетворення законодавчо закріплених прав і свобод людини і громадянина з потенційних можливостей на реальну дійсність¹⁵.

2. Гарантії забезпечення права людини на таємницю кореспонденції в умовах дії воєнного стану

Очевидно, що воєнний стан є особливим правовим режимом. Він вводить в Україні або окремих її місцевостях у випадку збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Цей правовий режим передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності країни та її територіальній цілісності. До того ж, в умовах дії воєнного стану допускається тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень¹⁶.

Проте Загальною декларацією прав людини визначено, що при здійсненні прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом, виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві¹⁷.

Тому не варто говорити про те, що в умовах воєнного стану права і свободи людини стають чистою умовністю і декларуються лише

¹⁵ Молдован В.В. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина: навч. посіб. / В.В. Молдован, Л.І. Чулінда. К.: «Центр учбової літератури». 2012. 206 с. (тут – с. 187-189).

¹⁶ Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 28.05.2024).

¹⁷ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 28.05.2024).

формально. Тим паче, що національною Конституцією передбачено перелік прав, обмежувати які не дозволяється навіть в умовах дії особливих правових режимів. Однак, враховуючи, що в цьому переліку відсутня стаття 31 Конституції України, яка гарантує кожному право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, то, очевидно, це право може обмежуватись у випадку введення в країні чи окремі її місцевості воєнного стану¹⁸.

Водночас, зазначається, що обмеження права на таємницю кореспонденції, у тому числі в умовах дії особливих правових режимів, застосовується лише за чітко визначених умов, серед яких: 1) обмеження повинно бути встановлене законом або здійснюватись згідно із законом; 2) обмеження має бути необхідним у демократичному суспільстві; 3) обмеження повинно запроваджуватись лише для захисту конкретних інтересів¹⁹.

Безперечно, дотримання цих умов при обмеженні права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в умовах дії особливих правових режимів має забезпечити його захист від надмірного чи незаконного втручання.

Тому важливу роль у забезпеченні й захисті як усіх прав людини, так і права на таємницю кореспонденції, зокрема в умовах дії воєнного стану, відіграють гарантії.

Варто відзначити, що вельми цікавою є класифікація правових гарантій прав і свобод людини в дисертаційному дослідженні Л. Ємчук «Конституційно-правове регулювання особистого та сімейного життя людини і громадянина». Так, під гарантіями прав у сфері особистого і сімейного життя людини і громадянина автор розуміє сукупність юридичних засобів, матеріальних та процесуальних, за допомогою яких досягається втілення найбільш повного змісту і обсягу цих прав у суспільну практику. Такі гарантії Л. Ємчук поділяє на нормативні, які в свою чергу розділяє на матеріальні і процесуальні, правореалізаційні та правозастосовні.

Зазначається, що нормативні гарантії становлять норми Конституції, а також норми конституційного та галузевого законодавства, які закріплюють права у сфері особистого і сімейного життя людини і громадянина, порядок їх здійснення, обмеження і захисту від свавольного втручання з боку держави та інших суб'єктів права.

¹⁸ Левченко А.В. Обмеження права на таємницю кореспонденції в умовах воєнного стану: українські реалії та закордонний досвід. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 2. С. 116 – 122. DOI <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-2-19> (тут – с. 119).

¹⁹ Сенаторова О.В. Права людини і збройні конфлікти. Навчальний посібник. Київ: Видавництво ФОРМ Голембовська О.О. 2018. 208 с. (тут – с. 121).

Правореалізаційними гарантіями автор називає сукупність юридичних засобів, за допомогою яких особа може самостійно забезпечити втілення змісту й обсягу своїх прав у сфері особистого і сімейного життя, у тому числі шляхом оскарження дій органів державної влади і місцевого самоврядування, щодо втручання в ці права, або щодо невиконання ними своїх позитивних обов'язків із забезпечення цих прав.

Нарешті до правозастосовних гарантій Л. Ємчук відносить діяльність органів державної влади й місцевого самоврядування, в ході якої відбувається захист порушених прав у сфері особистого і сімейного життя людини і громадянина, або вдається запобігти їх порушенню²⁰.

Враховуючи, що норми українського та міжнародного законодавства, а також практика Європейського суду з прав людини розглядають право на таємницю кореспонденції в контексті права на приватне (особисте) і сімейне життя, то логічно, що гарантії прав у сфері особистого і сімейного життя людини, визначені в дисертації Л. Ємчук, будуть виступати гарантіями забезпечення і конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

А отже, нормативні гарантії забезпечення права на таємницю кореспонденції представлені нормами, перш за все, міжнародних правових актів, таких як Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Міжнародний пакт про громадянські та політичні прав, а також нормами національного законодавства – Конституції України, галузевого законодавства, серед яких, зокрема, варто виділити статтю 306 Цивільного кодексу України, статті 14 та 261-264 Кримінального процесуального кодексу України, Закон України «Про електронні комунікації» та Закон України «Про поштовий зв'язок».

Водночас, як зазначалось раніше, нормативні гарантії прийнято розділяти на матеріальні і процесуальні. Процесуальні гарантії забезпечення права на таємницю кореспонденції мають місце при розгляді справ у судах за умов виникнення для особи загрози позбавлення цього права або його суттєвого обмеження. Варто зауважити, що процесуальні гарантії забезпечення права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції будуть аналогічними до процесуальних гарантій інших прав і свобод людини і громадянина. До таких гарантій варто віднести право кожної особи

²⁰ Ємчук Л.В. Конституційно-правове регулювання особистого та сімейного життя людини і громадянина: дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ужгород. ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2015. 225 с. (тут – с. 167-168).

на справедливий та відкритий розгляд її справи протягом розумного строку незалежним і неупередженим судом у випадку порушення її права на таємницю кореспонденції; можливість скористатися правовою допомогою, необхідною для забезпечення ефективного доступу до правосуддя та відновлення в результаті порушеного права.

Матеріальні гарантії забезпечення права на таємницю кореспонденції передбачають компенсацію нанесеної шкоди та інших збитків у випадку порушення цього права. При цьому, стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не обов'язково вимагає грошової компенсації для потерпілого, якщо існують інші механізми відшкодування шкоди. Крім того, Європейський суд з прав людини застерігає, що законодавство, яке передбачає застосування державами технологій для масового стеження за комунікаціями, має містити необхідні гарантії від зловживання стосовно прийняття рішення і самого проведення заходів стеження за комунікаціями, а також будь-які потенційні можливості відшкодування²¹.

Правореалізаційні гарантії забезпечення права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції надають особі можливість за допомогою сукупності юридичних засобів самостійно забезпечити втілення змісту і обсягу досліджуваного права, наприклад, шляхом оскарження дій правоохоронних органів щодо незаконного або надмірного втручання в таємницю її кореспонденції.

До правозастосовних гарантій забезпечення права на таємницю кореспонденції відносять діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування, в ході якої відбувається захист порушених прав або вдається запобігти їх порушенню. Такими гарантіями передусім є визнання неконституційними актів, які безпідставно обмежують конституційне право на таємницю кореспонденції.

Варто відзначити, що важливу роль у забезпеченні права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в умовах воєнного стану відіграють організаційно-правові гарантії діяльності Президента України та Верховної Ради України, оскільки саме ці суб'єкти приймають рішення про введення на всій території України чи в окремих її місцевостях особливих правових режимів.

²¹ Довідник із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Європейський суд з прав людини. Переклад з доповненнями адвокатів, кандидатів юридичних наук О. Дроздова та О. Дроздової. 2018. 118 с. (тут – с. 32. 100).

Певно, конституційно закріплені повноваження Президента і Верховної Ради України щодо введення в країні особливого правового режиму слід описати двома процедурами:

1) на першій стадії Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію, про введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного стану, вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань;

2) на другій стадії Верховна Рада України затверджує протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про загальну або часткову мобілізацію, про введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях²². До того ж, важливого значення при гарантуванні прав і свобод людини і громадянина Верховною Радою України набуває її функція парламентського контролю за додержанням прав людини.

Зрештою, існує думка, що гарантії прав і свобод людини і громадянина, зокрема в сфері особистого і сімейного життя, до якої належить право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, залежать від конституційно-правового ладу в державі та досягнутого рівня верховенства права та конституціоналізму²³.

3. Проблемні аспекти реалізації в Україні гарантії забезпечення права людини на таємницю кореспонденції в умовах дії воєнного стану та шляхи їх вирішення

Безумовно, як нормативно-правові, так і організаційно-правові гарантії відіграють важливу роль у забезпеченні й захисті прав людини в умовах дії воєнного стану. При цьому, слід зазначити, що ці гарантії є певною мірою показником законності як самого механізму введення воєнного стану, так і механізму обмеження прав і свобод людини в умовах дії такого правового режиму. Водночас, наявність фактів процедурних вад і недоліків у механізмі запровадження воєнного стану, нівелюючи всі правові гарантії забезпечення прав людини, може нести потенційну загрозу таким правам, у тому числі конституційному праву

²² Марусяк О.В. Проблеми імплементації особливих правових режимів в Україні на прикладі введення воєнного стану в 2018 році. *Центр політико-правових реформ*. URL:<https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Marusyak.-Problemy-implementatsiyi-osoblyvyh-pravovyh-rezhymiv.pdf> (дата звернення: 28.05.2024) (тут – с. 54).

²³ Смчук Л.В. Конституційно-правове регулювання особистого та сімейного життя людини і громадянина: дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ужгород. ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2015. 225 с. (тут – с. 166).

таємницю кореспонденції, та провокувати неправомірне чи надмірне обмеження цього права в умовах дії особливих правових режимів. А оскільки відомо, що запровадження особливих правових режимів є легальною можливістю суттєвого обмеження прав і свобод людини і громадянина²⁴, у тому числі права на таємницю кореспонденції, то цілком логічним видається дослідження механізму запровадження воєнного стану в Україні.

До того ж, вважається, що існуючий нині механізм запровадження в Україні або в окремих її місцевостях воєнного стану не є досконалим з огляду на певні законодавчі колізії.

Так, перш за все, варто відмітити, що Законом України «Про правовий режим воєнного стану» передбачається, що Президент України негайно звертається до Верховної Ради України щодо затвердження указу про введення того чи іншого особливого правового режиму. При цьому відповідно до цього ж нормативного акту, а також статті 83 Конституції України у разі оголошення указу Президента України про введення воєнного стану Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання та розглядає питання щодо затвердження такого указу. Тому часовий проміжок затвердження указу про введення воєнного стану може подовжуватись до двох днів, що, в деяких випадках, є зовсім неприйнятним з огляду на потенційні загрози національній безпеці та територіальній цілісності, життю і здоров'ю населення, коли подібні рішення потребують оперативного ухвалення.

Водночас вищезазначеним законом передбачено, що в указі Президента України про введення воєнного стану, окрім іншого, зазначається час введення і строк, на який він вводиться. Відповідно з часу введення, який відображається в указі, передбачається можливість обмеження прав і свобод людини і громадянина. Однак сам указ набирає чинності одночасно з набранням чинності законом про введення воєнного стану. Очевидно, що у такому випадку, коли закон буде затверджено протягом двох днів, поки Верховна Рада України збереться на засідання, а відповідно до указу Президента України воєнний стан вже ніби буде діяти, матимуть місце незаконні обмеження прав і свобод людини, у тому числі конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Оскільки указ, яким передбачено ці обмеження з певного часу ще буде недійсним.

²⁴ Марусяк О.В. Проблеми імплементації особливих правових режимів в Україні на прикладі введення воєнного стану в 2018 році. *Центр політико-правових реформ*. URL:<https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Marusyak.-Problemy-implementatsiyi-osoblyvyh-pravovyh-rezhymiv.pdf> (дата звернення: 28.05.2024) (тут – с. 55).

Тому потребує перегляду строк зібрання народних депутатів на засідання у разі оголошення указу Президента України про введення воєнного стану. Враховуючи окремі ситуації, таке зволікання може посилити небезпеку. А тому, певно, термін дводенного строку варто скоротити, наприклад, до 24 годин²⁵.

Недоцільною при введенні воєнного стану в Україні є і складна бюрократична процедура введення такого правового режиму, за якою передбачається багатокроковий процес та велика кількість документів – пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, указ Президента України та підготовлений ним проект закону про затвердження указу, прийнятий Верховною Радою України закон. Безумовно, це також впливає на швидкість у разі необхідності введення воєнного стану в країні. Однак це можливо пояснити відсутністю як такої практики запровадження в Україні воєнних станів, за яких можливо було б зазначені недоліки виявити та виправити.

Не менш важливою проблемою щодо введення в країні воєнного стану є неможливість народних депутатів коригувати зміст указу Президента України. Адже Конституція України та Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не регулюють таких техніко-юридичних та процедурних деталей, однак частини 1 і 2 статті 190 Регламенту Верховної Ради України передбачає, що Верховна Рада України може прийняти повністю, частково з рекомендаціями та (або) застереженнями або відхилити проект закону про затвердження відповідного указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях. При цьому, якщо Верховна Рада України затвердила відповідним законом такий указ Президента України частково з рекомендаціями та (або) застереженнями, то чинними є положення відповідного указу, затвердженого Верховною Радою України²⁶.

Безперечно, з метою удосконалення цих елементів механізму запровадження особливих правових режимів варто змінити кількість нормативно-правових актів, які приймаються для введення воєнного стану. Адже по факту процедура запровадження воєнного стану

²⁵ Левченко А.В. Забезпечення права на таємницю кореспонденції в умовах воєнного та надзвичайного стану: теоретичні та практичні проблеми реалізації. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права*: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 02-03 грудня 2022 р.). Кременчук. 2022. С. 34 – 37. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-8> (тут с. 36).

²⁶Марусяк О.В. Проблеми імплементації особливих правових режимів в Україні на прикладі введення воєнного стану в 2018 році. *Центр політико-правових реформ*. URL:<https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Marusyak.-Problemy-implimentatsiyi-osoblyvyh-pravovyh-rezhymiv.pdf> (дата звернення: 28.05.2024) (тут – с. 75).

в Україні передбачає одну процесуальну дію, але кілька документів. Доцільно запровадити таку процедуру введення особливих правових режимів, за якої Президент України ініціює запровадження воєнного стану шляхом внесення проекту закону, який розглядається і ухвалюється Верховною Радою України²⁷.

Зазначена рекомендація також дозволить подолати ще один недолік існуючого нині механізму щодо неможливості народних депутатів коригувати зміст указу Президента України про введення воєнного стану²⁸.

До того ж, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» встановлено причини для введення воєнного стану та обмеження у зв'язку з цим окремих прав і свобод людини, однак ці нормативні акти не містять тлумачення, що саме варто розуміти під поняттями «збройна агресія», «загроза нападу», «небезпека державній незалежності та територіальній цілісності». Тому, очевидно, що по суті введення режиму воєнного стану та, відповідно, встановлення обмежень прав і свобод людини, може мати місце з підстав, які вбачаються достатніми на думку членів Ради національної безпеки і оборони України, Президента України та народних депутатів²⁹. Звісно, це не дає достатніх гарантій уникнення зловживань у сфері обмеження прав людини, у тому числі її конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. А тому необхідно закріпити в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» визначення вищезазначених понять для чіткого розуміння підстав для введення такого правового режиму та як наслідок обмеження прав і свобод людини³⁰.

²⁷ Левченко А.В. Забезпечення права на таємницю кореспонденції в умовах воєнного та надзвичайного стану: теоретичні та практичні проблеми реалізації. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права*: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 02-03 грудня 2022 р.). Кременчук. 2022. С. 34–37. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-8> (тут с. 36)

²⁸ Левченко А.В. Вплив правового режиму воєнного стану на забезпечення права на таємницю кореспонденції в Україні. *COPERNICUS. Political and Legal Studies*. 2022. Vol. 1. Issue 2. С. 86–95. DOI <https://doi.org/10.15804/CPLS.2022.09> (тут – с. 94).

²⁹ Славко А.С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2016. Вип. 41. Том 2. С. 74-78 (тут – с. 75).

³⁰ Левченко А.В. Забезпечення права на таємницю кореспонденції в умовах воєнного та надзвичайного стану: теоретичні та практичні проблеми реалізації. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права*: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 02-03 грудня 2022 р.). Кременчук. 2022. С. 34 – 37. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-8> (тут с. 37)

Крім того, вважається, що однією з основних гарантій прав і свобод людини є інститут відповідальності держави перед особою. А однією з причин безвідповідальності держави виступає відсутність ефективних механізмів реалізації відповідальності держави перед особою³¹. Певна річ, що одним із напрямів удосконалення інституту гарантій забезпечення права на таємницю кореспонденції, зокрема організаційно-правових, в умовах воєнного стану є створення і законодавче закріплення ефективних механізмів реалізації юридичної відповідальності держави перед людиною за порушення її прав і свобод. Для усунення такої законодавчої прогалини варто внести відповідні зміни до Основного Закону України та ухвалити спеціальний закон, в якому передбачити певні процедури і механізми реалізації юридичної відповідальності держави перед людиною³².

До того ж, важливим напрямом вдосконалення й посилення гарантій конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в умовах воєнного стану є доповнення та приведення у відповідність до міжнародно-правових стандартів положень статті 64 Основного Закону України, якою передбачено обмеження окремих прав і свобод в умовах дії особливих правових режимів.

Так, наразі в Україні діє така модель регулювання обмежень, яка передбачає конституційно закріплений перелік прав і свобод людини, які не можна обмежувати навіть за умов дії особливих правових режимів. При цьому вважається, що існуюча модель не в повній мірі відповідає вимогам правової держави, оскільки найбільш оптимальною видається така модель регулювання обмежень прав людини, за якої конституція держави закріплює вичерпний перелік прав, які можна обмежити. Певна річ, що в такому випадку конституційне право на таємницю кореспонденції залишається незахищеним від неправомірного або надмірного обмеження під приводом усунення суспільної загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки.

Тому видається доречним трансформувати українську модель регулювання обмежень прав і свобод людини в умовах воєнного стану, при якій Конституція встановлюватиме перелік тих прав, які можна обмежити. Зокрема, рекомендується внести зміни до статті 64 Основного

³¹ Комарницький Д.С. Удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед особою як дієва гарантія забезпечення прав і свобод людини. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 60-64 (тут – с. 63).

³² Левченко А.В. Гарантії забезпечення конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в умовах надзвичайного стану в Україні: проблеми та шляхи вирішення. *National law journal: theory and practice*. Молдова.2021. № 1 (46). С. 5 – 11. (тут – с. 10).

Закону України таким чином, щоб замість переліку статей Конституції, які гарантують права, які не можуть бути обмежені, зазначити чіткий перелік прав і свобод людини, які можуть бути обмежені в умовах дії особливих правових режимів. Це дозволить ефективно забезпечувати і захищати ці права, у тому числі і право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції³³.

Безумовно, зазначену статтю варто доповнити і положеннями, які б враховували усталені правоположення Європейського суду з прав людини та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ратифіковану Україною у 1997 році, виклавши частину 3 статті в такій редакції: «Обмеження прав і свобод під час дії особливих правових режимів можуть встановлюватись виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі обмежувальні заходи не будуть завдавати шкоди сутності й призначенню цих прав і свобод та суперечити іншим зобов'язанням держави згідно з міжнародним правом».

Зрештою, цю ж статтю необхідно доповнити положеннями, в яких зазначити вимоги до обмеження прав і свобод людини у відповідності до міжнародно-правових стандартів. Зокрема, частину 4 статті 64 можливо сформулювати наступним чином: «Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, які можуть бути встановлені в умовах дії особливих правових режимів, повинні бути передбачені законом, бути необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, або для захисту прав і свобод інших осіб та бути пропорційним такої мети»³⁴.

ВИСНОВОК

Безумовно, усі правові гарантії забезпечення прав і свобод людини і громадянина, у тому числі права на таємницю кореспонденції, перебувають у тісному зв'язку та є взаємопов'язаними. У межах єдиної системи основне їх призначення полягає в тому, щоб забезпечити максимально сприятливі умови для перетворення законодавчо закріплених прав і свобод людини і громадянина з потенційних можливостей на реальну дійсність.

³³ Левченко А.В. Обмеження права на таємницю кореспонденції в умовах воєнного стану: українські реалії та закордонний досвід. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 2. С. 116 – 122. DOI <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-2-19> (тут – с. 121).

³⁴ Левченко А.В. Гарантії забезпечення конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в умовах надзвичайного стану в Україні: проблеми та шляхи вирішення. *National law journal: theory and practice*. Молдова.2021. № 1 (46). С. 5 – 11. (тут – с. 10).

При цьому, слід зазначити, що нормативно-правові та організаційно-правові гарантії забезпечення права на таємницю кореспонденції в умовах дії воєнного стану є певною мірою показником законності як самого механізму введення воєнного стану, так і механізму обмеження цього права в умовах дії такого правового режиму. Водночас, наявність фактів процедурних вад і недоліків у механізмі запровадження воєнного стану, нівелюючи всі гарантії забезпечення прав людини, може нести потенційну загрозу лі конституційному праву таємницю кореспонденції, та провокувати неправомірне чи надмірне обмеження цього права в умовах дії особливих правових режимів.

До того ж, вважається, що існуючий нині механізм запровадження в Україні або в окремих її місцевостях такого особливого правового режиму як воєнний стан не є досконалим з огляду на певні законодавчі колізії.

Тому варто удосконалити механізм введення воєнного стану, зокрема шляхом скорочення строку зібрання народних депутатів для затвердження указу Президента України про введення воєнного стану, зміни кількості нормативно-правових актів, необхідних для його запровадження, надання повноважень народним депутатам коригувати зміст указу Президента України про введення особливого правового режиму, закріплення в національному законодавстві понять «збройна агресія», «загроза нападу», «небезпека державній незалежності та територіальній цілісності», узгодження норм статті 64 Конституції України та положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо переліку прав, які можливо обмежити в умовах воєнного стану та, водночас, трансформації існуючої в Україні моделі регулювання обмежень прав і свобод в умовах воєнного стану до найбільш оптимальної та притаманної правовим державам, а також доповнення статті 64 Конституції України нормами, які б врахували усталені правоположення міжнародного законодавства і практики його застосування у сфері обмеження прав і свобод людини в умовах дії особливих правових режимів.

Крім того, одним із напрямів удосконалення інституту гарантій забезпечення права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, зокрема організаційно-правових, в умовах воєнного стану є створення і законодавче закріплення ефективних механізмів реалізації юридичної відповідальності держави перед людиною за порушення її прав і свобод. Для усунення такої законодавчої прогалини варто внести відповідні зміни до Основного Закону України та ухвалити спеціальний закон, в якому передбачити певні процедури і механізми реалізації юридичної відповідальності держави перед людиною.

Наведені рекомендації допоможуть спростити механізм введення воєнного стану в Україні або на окремих її територіях і, в той же час, забезпечити реалізацію гарантій захисту і дотримання прав і свобод людини і громадянина в умовах дії особливих правових режимів, зокрема конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, від незаконних або надмірних обмежень.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню проблемних аспектів реалізації в Україні гарантій забезпечення права людини на таємницю кореспонденції в умовах воєнного стану. Адже у всіх випадках законодавче регулювання забезпечення, дотримання і реалізації прав і свобод людини, у тому числі в умовах дії особливих правових режимів, важлива роль належить гарантіям. Автором розкрито питання правової природи гарантій забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного стану як інструменту захисту цього права. Відзначено, що важливу роль у забезпеченні права на таємницю кореспонденції в умовах воєнного стану відіграють організаційно-правові гарантії діяльності Президента України та Верховної Ради України, оскільки саме ці суб'єкти приймають рішення про введення на всій території України чи в окремих її місцевостях особливих правових режимів. Проте зазначено, що і нормативно-правові, і організаційно-правові гарантії є певною мірою показником законності як самого механізму введення воєнного стану, так і механізму обмеження прав і свобод людини в умовах дії такого правового режиму. Тому автором проаналізовано існуючий в Україні механізм запровадження воєнного стану, серед прогалин й недоліків техніко-юридичних та процедурних аспектів запровадження якого виділено тривалий строк зібрання народних депутатів для затвердження указу Президента України про введення воєнного стану, значну кількість нормативно-правових актів, необхідних для введення воєнного стану, неможливість народних депутатів коригувати зміст такого указу, відсутність законодавчо закріплених визначень понять, які по суті є підставами для введення особливого правового режиму, неузгодженість норм статті 64 Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо переліку прав, які можливо обмежувати в умовах воєнного стану, та наявність такої моделі регулювання обмежень прав людини в умовах дії особливих правових режимів, яка не відповідає вимогам правової держави, а також відсутність певних процедур і механізмів реалізації юридичної відповідальності держави перед людиною. Доведено, що

недосконалість механізму запровадження воєнного стану буде впливати на права і свободи людини і громадянина, у тому числі на права людини на таємницю кореспонденції, обмеження якого передбачено законодавством на час дії режиму воєнного стану, та може спричинити надмірне або необґрунтоване обмеження права на таємницю кореспонденції в умовах воєнного стану. А тому автором наведено аргументовані пропозиції та рекомендації щодо удосконалення механізму реалізації в Україні гарантій забезпечення права людини на таємницю кореспонденції в умовах воєнного стану, що дозволить захистити це право на таємницю кореспонденції від незаконних або надмірних обмежень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаруст Ю.В. Поняття та ознаки гарантій забезпечення прав громадян у податковій сфері. *Форум права*. 2014. № 2. С. 76–80. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index(дата звернення: 16.10.2022).
2. Довідник із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Європейський суд з прав людини. Переклад з доповненнями адвокатів, кандидатів юридичних наук О. Дроздова та О. Дроздової. 2018. 118 с.
3. Ємчук Л.В. Конституційно-правове регулювання особистого та сімейного життя людини і громадянина: дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ужгород. ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2015. 225 с.
4. Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.02 / Київ. НАН України; Інститут держави і права імені В.М. Корецького, 2002. 222 с.
5. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 28.05.2024).
6. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 28.05.2024).
7. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні. Підручник. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність». 2008. 350 с.
8. Комарницький Д.С. Удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед особою як дієва гарантія забезпечення прав і свобод людини. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 60-64.

9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 28.03.2024).

10. Левченко А.В. Вплив правового режиму воєнного стану на забезпечення права на таємницю кореспонденції в Україні. *COPERNICUS. Political and Legal Studies*. 2022. Vol. 1. Issue 2. С. 86–95. DOI <https://doi.org/10.15804/CPLS.20222.09>.

11. Левченко А.В. Гарантії забезпечення конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в умовах надзвичайного стану в Україні: проблеми та шляхи вирішення. *National law journal: theory and practice*. Молдова. 2021. № 1 (46). С. 5–11.

12. Левченко А.В. Забезпечення права на таємницю кореспонденції в умовах воєнного та надзвичайного стану: теоретичні та практичні проблеми реалізації. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції* (м. Кременчук, 02-03 грудня 2022 р.). Кременчук. 2022. С. 34–37. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-8>.

13. Левченко А.В. Обмеження права на таємницю кореспонденції в умовах воєнного стану: українські реалії та закордонний досвід. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 2. С. 116–122. DOI <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-2-19>.

14. Магновський І.Й. Гарантії прав і свобод людини і громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ. 2003. 19 с.

15. Марусяк О.В. Проблеми імплементації особливих правових режимів в Україні на прикладі введення воєнного стану в 2018 році. *Центр політико-правових реформ*. URL: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/Marusyak.-Problemy-implementatsiyi-osoblyvyh-pravovyh-rezhymiv.pdf> (дата звернення: 28.05.2024).

16. Мацькевич М.М. Поняття гарантій конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Форум права*. 2014. № 3. С. 219–227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_3_37 (дата звернення: 16.10.2022).

17. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 28.03.2024).

18. Молдован В.В. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина: навч. посіб. В.В. Молдован, Л.І. Чулінда. К.: «Центр учбової літератури». 2012. 206 с.

19. Олійник А.Ю. Юридичні гарантії реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 93–96.
20. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України. Навчальний посібник. КНТ, Ліра-К. 2011. 532 с.
21. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина. Навчальний посібник. К.: Атіка. 2004. 464 с.
22. Сенаторова О.В. Права людини і збройні конфлікти. Навчальний посібник. Київ: Видавництво ФОП Голембовська О.О. 2018. 208 с.
23. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Підручник. Вид. 4-те, допов. і перероб. К.: Правова єдність: Алерта. 2014. 524 с.
24. Славко А.С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умовдії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2016. Вип. 41. Том 2. С. 74–78.
25. Ткачук Л.В. Правозахисні гарантії прав людини в Україні: теоретико-правова характеристика. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 73 – 77.
26. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 28.05.2024).

**Information about the author:
Levchenko Alina Valeriyivna,**

Postgraduate Student at the Department of Public and International Law
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1, Peremohy avenue, Kyiv, 03057, Ukraine